

Barokové nástenné maľby v južnej kaplnke Kostola sv. Mikuláša v Starej Ľubovni

Michaela Haviarová

Obnova rímskokatolíckeho Kostola sv. Mikuláša v Starej Ľubovni začala v roku 2016 architektonicko-historickým a reštaurátorským výskumom. Kostol, ktorý bol naposledy obnovený v 50. rokoch 20. storočia, začal odkrývať množstvo neznámych architektonických i umeleckých prvkov, často s výnimočnou kvalitou, špecifickými výrazovými prostriedkami alebo regionálnymi osobitosťami. Patria medzi ne aj barokové nástenné maľby južnej kaplnky, objavené v roku 2018 a reštaurované v roku 2020 Petrom Koreňom a Jurajom Gregorkom.

Pôvodne gotický kostol z konca 13. storočia stojí uprostred obdĺžnikového námestia pamiatkovej zóny. Jeho rozľahlý trojloďový pôdorys vznikol postupnými prístavbami bočných

kaplniek najmä v období renesancie. Architektonicko-historický výskum¹ identifikoval až trinásť stavebných etáp, pričom najväčší rozmach je zachytený počas 17. a 18. storočia.

V priebehu 14. storočia získal kostol maliarsku výzdobu v podobe pravých fresiek v presbytériu, objavených v roku 2016 a reštaurovaných v rokoch 2018 – 2019. Ide o pašiový

cyklus na severnej stene a polpostavy starozákonných prorokov a kráľov s uhorskými dynastickými svätcami sv. Ladislavom a sv. Štefanom na víťaznom oblúku. V roku 1412 sa Stará Ľubovňa dostala do tzv. poľského zálohu, ktorý trval až do roku 1772 a územie spravovali poľskí starostovia sídliači na Ľubovnianskom hrade. Už od prvej polovice 13. storočia sa objavujú spory o cirkevnú jurisdikciu ostrihomskeho a krakovského biskupstva nad územím, kde leží aj Stará Ľubovňa.² Neskôr, v roku 1643, bol Ľubovniansky dekanát na synode Krakovskej diecézy začlenený do Sandeckého archidiakonátu.³ Od roku 1783 si na Ľubovňu uplatňovalo jurisdikciu tarnovské biskupstvo, aj keď územie už patrilo pod novozriadené spišské biskupstvo. Ľubovňu prevzalo nakoniec až v roku 1787.⁴ Všetky tieto skutočnosti mali výrazný dosah nielen na dejiny územia, ale i staviteľstvo. Nálezy barokových nástenných malieb v kostole dokazujú, že aj vo výtvarnom prejave tohto obdobia nachádzame priame poľské vplyvy.

Vzmáhanie sa mesta a farnosti sa odrazilo na zásadnej a rozsiahlej prestavbe kostola, ktorou prechádzal priebežne počas celého 17. storočia. V roku 1604 tu založila Varšavská arcikonfraternita sv. Anny pri kláštore bernardínov (Rád menších bratov observantov) Bratstvo sv. Anny.⁵ Kaplnku sv. Anny, ktorá je dnes súčasťou severnej bočnej lode, pristavali k severnej stene stredovekej lode kostola. V tretej štvrtine 17. storočia došlo k výstavbe druhej kaplnky zasvätenej Ružencovej Panne Márii v pomerne netradičnej polohe – južne od presbytéria. Kaplnka zaklenutá valenou klenbou s jedným párom

styčných luniet sa na celú šírku i výšku otvorila do presbytéria veľkým oblúkom. V 80. rokoch 17. storočia pristúpili k ďalšej rozsiahlej stavebnej aktivite. Okrem veľkej prestavby sakristie došlo aj k rozšíreniu Kaplnky Ružencovej Panny Márie prebúraním jej západnej steny a predĺžením na celú dĺžku lode. V archívnych materiáloch uvádzaná „dlhá kaplnka na juhu“ bola ukončená v roku 1686.⁶

Aj napriek dobrému finančnému kapitálu neinvestovala farnosť hneď po dokončení prestavby v 17. storočí do maliarskej výzdoby. Pristúpilo sa k nej až v roku 1732, čo dokazuje presný dátum 31. máj 1732 zachovaný na severnej stene kaplnky pod klenbou. Už architektonicko-historickým výskumom bola odkrytá časť poľského nápisu po obvode medziklenbového oblúka južnej kaplnky. Následne, pri reštaurovaní fresiek na severnej stene presbytéria, došlo k odkrytiu mladšej, nekompletne zachovanej maliarskej vrstvy s dvojicou polpostáv klarisiek sv. Kláry a bl. Salomey.

Kvôli kompaktnosti zachovania figur a na našom území ojedinelej ikonografie bl. Salomey bola pri reštaurovaní zvolená metodika mapovej analytickej prezentácie oboch svätíc v celom zachovanom rozsahu. Až pri reštaurovaní v roku 2020 bolo možné jednoznačne stotožniť maľbu svätíc i poľského nápisu s maliarskou vrstvou južnej kaplnky. Javí sa, že kostol získal maľby v plnom rozsahu interiéru. Sondážne je odkrytá polychrómia aj v bývalej severnej Kaplnke sv. Anny, zobrazujúca na východnej stene Mojžiša s tabuľou desatora a ďalšiu postavu, zrejme Eliáša z výjavu *Premenenia Pána*.

Po obvode západného medziklenbového oblúka kaplnky bol počas reštaurovania kompletne odkrytý maľovaný nápis v poľštine: IEZLI CVDA PRAGNIESZ VZNAC NIEZLICZONE ZARLIWĄ ANTONIEGO PROZBĄ VPROSZONE, vpravo: SMIERC BŁĄD VCISK CZARTY TRĄDT DLA NIEY VCIEKAIĄ CHORZY Z NIEVLE CZONYCH CHOROB

1 Kaplnka po reštaurovaní
The chapel after the restoration
Foto: T. Haviar

2 Južná kaplnka pred reštaurovaním
The southern chapel before the restoration
Foto: T. Haviar

ZDROWI WSTAWAIA.⁷ Ide o časť responzória *Officium rhythmicum S. Antonii* od Juliána zo Speyeru k sv. Antonovi Paduánskemu z roku 1233.⁸ Jeho časť *Si quaeris* (lat. Ak hľadáš) časom zľudovela a v Starej Ľubovni bola uplatnená vo vtedajšej spisovnej poľštine. Dlhšia časť rovnakej modlitby sa nachádza napr. aj v poľskom Kostole sv. Antona Paduánskeho v Stawiskách na predele bočného Oltára sv. Antona Paduánskeho, kde je datovaná rokom 1731.⁹

Nad oblúkom s nápisom obklopuje iluzívny baldachýn ďalší, tentoraz latinský a nekompletne zachovaný text v zalamovanej páske. Ďalšie iluzívne baldachýny použil autor nad oltármi na východnej a južnej strane. Maľby na východnej strane boli neskôr odstránené, ale na južnej strane sa zachovali aj s odtlačkom po nezachovanom oltári. Aj vďaka maľovanej štafáži, dopĺňajúcej oltár, sú maľby

kaplnky ojedinelé a výnimočné. Čierna drapéria baldachýnu splýva cez celú stenu a v strede hornej časti ju perforuje okno. Po jeho stranách staja v rámoch iluzívnych obrazov sv. Dominik a sv. Hyacint. Pod nimi boli zavesené obrazy, po ktorých sa zachovala len obvodová línia v drapérii. Ornamentiku rozvilín a pások na klenbe dopĺňajú medailóny sv. Antona Paduánskeho a sv. Antona Veľkého, ďalšie plochy vyplňajú festóny ovocia.

Maliar, signovaný pri dátume iniciálami „M. [?]“ (možné H, P, R, F), pochádzal vzhľadom na použitú ikonografiu i text zrejme z poľského prostredia, prípadne poznal jeho reálie. Nachádzame tu svätcov, ktorí sú v našom prostredí takmer neznámi a ide o ich jediné známe zobrazenie v nástennej maľbe na Slovensku. Sv. Hyacint – Jacek Odrowąż, poľský svätec, ktorý priviedol do Poľska

dominikánov, je zobrazený s typickými atribútmi monštranciou a soškou Panny Márie. Ďalšou postavou späť s poľským prostredím je bl. Salomea, matka poľských klarisiek, ktoré mali kláštor v blízkom Starom Sączy. Maliarsky koncept kostola súvisel so zasvätením oltárov a kaplniek a zároveň vytváral tematické okruhy. V presbytériu nachádzame svätice z rehole klarisiek, v južnej kaplnke autor prepojil svätcov spätých s Ružencovou Pannou Máriou – dominikánov i sv. Antona Paduánskeho, s ktorým súvisí aj spomínaná modlitba po obvodnej kaplnky. Maľby navyše vznikli v čase 500. výročia jeho svätorečenia.

Nástenné maľby vyhotovili počas pôsobenia starostu zálohovaného územia Teodora Lubomirského (1683 – 1745) a objednávka mohla priamo súvisieť s jeho osobou. Po svojich vojenských aktivitách sa sústredil na fundovanie a podporu kláštorov, kostolov i umenia.¹⁰ Rovnaké sklonny mali aj jeho predkovia. Kanonická vizitácia z roku 1728 spomína, že Ružencové bratstvo v Starej Ľubovni bolo založené pred rokom 1672 vďaka Teodorovmu otcovi Stanislavovi Herakliovi Lubomirskému. Teodorov prastarý otec Stanislav nechal vybudovať viaceré kláštory, napr. blízky piaristický v Podolínci, ale podporoval aj dominikánov. Lubomirskí sa zaslúžili o skorú rekatolizáciu územia severného Spiša a boli veľkými mariánskymi ctiteľmi. Existuje veľmi zaujímavá legenda o bitke pri Lepante v roku 1571, kde víťazstvo tzv. svätej ligy proti Osmanom bolo pripísané modlitbe ruženca k Panne Márii, vďaka čomu ustanovil pápež Pius V. sviatok Panny Márie Víťaznej, neskôr premenovaný na sviatok Panny Márie Ružencovej. O päťdesiat rokov neskôr, v roku 1621, presne na sviatok Ružencovej Panny Márie sa odohrala bitka pri poľskej Chotime, nazývaná aj poľským Lepantom. V bitke bojoval Stanislav Lubomirski, ktorý si v denníku zaznačil, že v noci sa mu

zjavila Panna Mária, ktorá mu povedala jedno slovo: vytrvalosť. Vďaka tomu Poliaci pri zdĺhavých rokovaníach zvíťazili.¹¹ Odtiaľ v rode Lubomirských pramení tradícia úcty k Ružencovej Panne Márii.

Z územia Spiša i širšieho regiónu nepoznáme obdobnú maliarsku výzdobu, avšak zaujímavou analógiou je výmalba Kostola sv. Egídia v Giebułtówě pri Krakove. Autor ani dátum jej vzniku nie sú presne známe, ale predpokladá sa, že pochádza z prvej polovice 17. storočia. V bočnej kaplnke kostola dopĺňajú barokový

drevený oltár maľované bočné závesy držané anjelmi a nad nimi postavy sv. Dominika a sv. Hyacinta s textovým označením ich mien. V každom poli krížovej rebrovej klenby sú v kartušiach evanjelisti. V ornamentike malieb v dominantných okrových, bordových a čiernych tónoch sa objavujú aj festóny z ovocia a listia.¹² V porovnaní s týmito maľbami sú ľubovnianske bohatšie o ornamentiku a prepracovanejšie. Je ale veľmi pravdepodobné, že giebułtówske maľby im mohli byť vzorom v koncepcii. Po odkrytí prvých ľubovnianskych malieb bl. Salomey a sv. Kláry

v presbytériu sa na základe ikonografie aj výrazových prostriedkov predpokladal ich vznik v závere 17. storočia, a to v súvislosti s blahorečením Salomey v roku 1673, keď sa jej kult začal veľmi rýchlo šíriť.

Reštaurovanie malieb bolo rozdelené do troch základných fáz. Prvou bolo postupné odstraňovanie sekundárnych vrstiev a omietok na zachovaný

- 3** Maľba bl. Salomey na severnej stene presbytéria, prekrývajúca stredovekú fresku
The painting of the Blessed Salomea on the northern wall of the presbytery covering up the mediaeval fresco
Foto: T. Haviar
- 4** Sv. Hyacint, stav po očistení a reštaurovaní
Saint Hyacinthe, the state after the cleaning and restoration
Foto: J. Gregorek
- 5** Datovanie a signovanie maľby po reštaurovaní
The date and signature of the painting after the restoration
Foto: T. Haviar

6

originál mechanicky, pomocou skalpelov a sekáčikov. Poslednú ornamentálnu výmalbu realizoval v roku 1952 Jozef Wagner. Odkryté vrstvy malieb sa priebežne zabezpečovali a fixovali. Vzhľadom na výrazný

depozit sa povrch maľby začisťoval lokálne aj viacnásobným čistením mokrým procesom. Druhou fázou reštaurovania bolo hmotové scelenie omietkových povrchov s prihliadnutím na napodobnenie pôvodných

štruktúr. Treťou záverečnou etapou bolo farebné výtvarno-estetické scelenie predratých častí a výpadkov pomocou práškových pigmentov pojených vo fixatíve. V miestach chýbajúcej opakujúcej sa ornamentálnej výzdoby sa pristúpilo k tvarovej rekonštrukcii. Väčšie výpadky na figurálnych obrazoch sv. Antona Paduánskeho a sv. Antona Pustovníka sa farebne len patinovali na úroveň pozadia originálu a nedopĺňali sa. Počas reštaurátorských prác boli na južnej stene objavené opravy z 18. storočia, ktoré súviseli so zrušením murovanej menzy oltára, zväčšením okna a zamurovaním predpokladanej niky na vloženie retabula oltára.

Maliarska výzdoba južnej kaplnky kostola predstavuje premyslený ikonografický koncept s lokálnymi väzbami na poľské prostredie, ktorý nemá analógiu na území Slovenska. Reštaurovanie interiéru kostola vrátane južnej kaplnky podporuje už od roku 2017 Ministerstvo kultúry SR.

6 Južná kaplnka po reštaurovaní, s obvodovým textom modlitby v poľštine. The southern chapel after the restoration with the text of a medieval prayer circumfering the entrance written in Polish. Foto: T. Haviar

Poznámky

- 1) HAVIAROVÁ, M., HAVIAR, T. Architektonicko-historický výskum Rímskokatolíckeho Kostola sv. Mikuláša, Stará Ľubovňa, č. ÚZPF 981/1. Máj 2018. Rkp. Archív Krajského pamiatkového úradu Prešov. Dendrochronologický výskum uskutočnil Tomáš Kyncl, archívny výskum Peter Buday.
- 2) OLEJNÍK, V. Počiatky obce Ľubovňa a jej dejiny do konca 13. storočia. In MIKULÍK, D. (ed.). *Libenow, Liblaw, Lubowla, Alt Lublau, Ólubló... Stará Ľubovňa*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum-hrad v Starej Ľubovni, 2020. ISBN 978-80-89860-16-6, s. 122.
- 3) KUMOR, B. Archidiaconat sądecki : opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego Kościoła w Polsce. In *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 1965, roč. 6, č. 8, s. 286; TRAJDOS, T. M. Dekanat Spiski diecezji krakowskiej w świetle wyzitacji 1728 roku. In *Nasza Przeszość*, 1998, roč. 90, s. 113-154, s. 113-154.
- 4) TYROL, A., OLEJNÍK, V. *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly*. IV. Vznik biskupstva, osobnosti a najnovšie udalosti. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo KU, 2021. ISBN 978-80-561-0839-0, s. 16.
- 5) Arcidiecézny archív Krakov, Visitatio interna et eterna Officialatus Sandecensi... 1728, A.V. Cap. 60; TRAJDOS, cit. 3, s. 113-155.
- 6) Archív rímskokatolíckeho farského úradu v Starej Ľubovni, Inventár, 55, 63.
- 7) V preklade: „Ak chceš spoznať nespočetné zázraky vyprosené vrúcnu prosbou sv. Antona: smrť, blud, útlak, diabli, mor pred ňou utekajú, nevylietiteľne chorí vstávajú zdravi.“
- 8) Julián zo Speyeru († okolo 1250) bol františkánom, autorom zhodbených veršovaných diel o sv. Františkovi a sv. Antonovi Paduánskom. Spočiatku sa dielo *Si quaeris* pripisovalo sv. Bonaventúrovi. GÖTTE, CH. *Neue deutsche Biographie* 10. Berlin : Duncker Humblot, 1974, s. 652.
- 9) Autorom prepisu, prekladu textu a nálezu analógie je Artur Kolbiarz.
- 10) MARCINOWSKA, M. Lubomirscy jako starostowie spiscy. In GŁADKIEWICZ, R., HOMZA, M. (eds.). *Terra Scepusiensis : Stav badania o dejinách Spiša*. Levoča – Wrocław, 2003. ISBN 80-7114-457-6, s. 613, ISBN 80-7114-457-6, s. 613.
- 11) *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 Jana hrabi z Ostroroga, Prokopa Zbigniewskiego, Stanisława Lubomirskiego i Jakóba Sobieskiego*. Krakow : Nakładem i Drukiem J. Czecha, 1853.
- 12) DZIAŁO, M. Polichromia ścienna w kaplicy bocznej. In *Sakralne Dziedzictwo Małopolski* [online]. Kraków : Pracownia Inwentaryzacji i Digitalizacji Zabytków Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2021. [cit. 13. 7. 2021]. Dostupné na internete: <https://sdm.upjp2.edu.pl/dziela/polichromia-scienna-w-kaplicy-bocznej>; KAŃSKI, R., DLUGOSZ, T. Inwentaryzacja historyczno architektoniczna. Kościół parafialny p. w. Św. Idziego w Giebułtowiu. Gmina Wielka Wieś; Giebułtów, 2011.